

مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران

• حمید قاضی‌زاده^۱

دانشجوی دکتری کتابداری دانشگاه شهید چمران اهواز

رشته‌های مستقل نیست، بلکه یافتن شاخص‌های ترکیبی میان رشته‌های چندگانه و مرتبط است.

از مباحث مربوط به مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران، می‌توان به دیدگاه‌های صاحب‌نظرانی چون دکتر محمدحسین تمدن جهرمی اشاره کرد که باید وی را از نخستین کسانی دانست که در ایران به تشریح موضوع اقتصاد میان‌رشته‌ای پرداخته است. دکتر تمدن در مقاله «علم اقتصاد و مطالعات میان‌رشته‌ای (خطوط اساسی و معرفی زمینه‌های کلی)» در شماره پنجم مجله سخن سمت به تشریح این موضوع پرداخته است.

لازم است ابتدا به این موضوع اشاره شود که دانشمندان حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای کسانی هستند که تلاش فکری خود را به یک حوزه خاص محدود نمی‌کنند و مرزهای علوم گوناگون را درمی‌نوردند. اما باید به یک نکته مهم هم اشاره کرد که محمد مالجو آن نکته را به بهترین وجه ممکن بیان کرده است: پژوهشگران حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای همچون بندبازانی هستند که با حرکت بر روی طنابی نازک می‌خواهند از این سوی دره به آن سوی دره بروند. اگر موفق شدند ما آنها را تشویق می‌کنیم. اما اگر موفق نشدند به آنها می‌خندیم (مالجو، ۱۳۷۸، ص ۱۵-۱۸).

بنابراین کتاب مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران تألیف دکتر ابراهیم برزگر و همکارانش نیز از لحاظ موضوع، با مقدمه فوق همخوانی داشته و قصد دارد با بیان چارچوب مفهومی از مطالعات میان‌رشته‌ای، کلیات و سازوکارهای مربوط به این نوع از مطالعات را از چشم‌اندازهای مختلفی نظیر رهیافت

■ برزگر، ابراهیم و همکاران. مطالعات میان رشته‌ای در ایران. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۶، ۲۸۳ ص، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۵-۶۸-۱

مقدمه

تاریخ تحول علم بدین صورت بوده که از یکپارچگی آغاز شده و با تخصصی و تجزیه‌شدن ادامه یافته است. همچنین سال‌هاست که رشته‌های علمی مختلف به مطالعه جامعه و علوم گوناگون می‌پردازند، اما درباره تعامل و قلمرو فعالیت آنها، پرسش و چالش قابل‌اعتنایی صورت نگرفته است. موضوعی که به‌تازگی رشته‌های علمی را به چالش فراخوانده، بحث مطالعات میان‌رشته‌ای است. استدلال اصلی طرح مطالعات میان‌رشته‌ای قبل از هر چیز، انتقاد به انحصارطلبی و خط‌کشی‌های موضوعی میان رشته‌هاست. هدف این نوع مطالعات از بین بردن استقلال روشی و تضعیف ماهیت

استدلال اصلی طرح
مطالعات میان‌رشته‌ای
قبل از هر چیز، انتقاد
به انحصارطلبی و
خط‌کشی‌های موضوعی
میان رشته‌هاست

میان‌رشته‌ای، مباحث کلی رشته، نمونه‌ای از مطالعات میان‌رشته‌ای و طرح عملیاتی کردن مطالعات میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های ایران را بررسی کند.

این کتاب، شامل صفحه‌ عنوان، صفحه‌ حقوق، فهرست مطالب، پیشگفتار مولف و متن اصلی است. در پیشگفتار از نظر مؤلف اهمیت تألیف اثر حاضر، «جریان‌سازی علمی» بوده و در نخستین گام با طرح سؤال اصلی «چیستی مطالعات میان‌رشته‌ای» و بیان سؤالات فرعی نظیر ۱. تصور می‌کنید قلمرو رشته تخصصی شما چگونه قابل ترسیم است؟

۲. چه رابطه‌ای میان، رشته تخصصی شما با دیگر رشته‌ها وجود دارد؟ ایده مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران را آغاز می‌کند.

همچنین از نظر مؤلف، مطالعات میان‌رشته‌ای در آغاز راه خود بوده، به طوری که این نوع از مطالعات، موضوعی غیررشته‌ای^۲ است که در قلمرو علم و رشته خاصی نمی‌گنجد و در مرز محدودی متوقف نمی‌شود، بلکه همچون مسائل عام فلسفه علم و معرفت‌شناسی با همه رشته‌ها پیوند دارد.

معرفی ساختار کتاب حاضر

کتاب مجموعه مقالاتی درباره «مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران» است که در سه فصل و یک خاتمه تنظیم شده است که عبارتند از:

انسانی و مطالعات میان‌رشته‌ای، درآمدی بر پدیده آرکتولوژی و مطالعات میان رشته‌ای و علوم اجتماعی ما و پژوهش میان‌رشته‌ای مطرح شده که به‌طور مبسوطی به تشریح موضوع مطالعات میان‌رشته‌ای و ارتباط آن با پدیده‌های گوناگون می‌پردازد.

فصل سوم: نمونه‌ای از مطالعات میان‌رشته‌ای. اصل هویت (این‌همانی)؛ یا معضل فلسفه و روان‌شناسی، انقلاب و مطالعات میان‌رشته‌ای، فرهنگ پژوهشی و جایگاه آن در نظام تحقیقات میان‌رشته‌ای، مطالعات بین‌رشته‌ای در اقتصاد آموزش و پرورش، بودجه‌بندی دولتی و مطالعات میان‌رشته‌ای، عصب‌شناسی زبان: زبان و مغز در مطالعات میان‌رشته‌ای، علم و پیش‌بینی؛ مطالعات میان‌رشته‌ای و پیش‌بینی در علم سیاست؛ مقایسه علوم دقیقه و علوم انسانی از جمله مباحث مهم این فصل بوده که برای هر کدام شواهد و مثال‌های دقیق بیان شده است.

فصل اول: چهارچوب مفهومی؛ رهیافت میان‌رشته‌ای. در این فصل ایده مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران مطرح شده و در نخستین گام سؤالاتی را نظیر «در رشته شما تا چه حد از مفاهیم دیگر رشته‌ها وام گرفته شده است؟»، «ضرورت مطالعات میان‌رشته‌ای چیست؟» و «تأثیر مطالعات میان‌رشته‌ای بر "تولید علمی" و "تدوین کتاب درسی" چیست؟» به‌عنوان خطوط کلی این نوع مطالعات بیان می‌کند. همچنین مباحثی مانند مطالعات میان‌رشته‌ای در گستره بی‌نهایت، سازوکارهای مطالعات میان‌رشته‌ای و پلورالیسم روشی در مطالعات میان‌رشته‌ای مطرح می‌گردد.

خاتمه: طرح عملیاتی مطالعات میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های ایران. در این بخش مطالبی از قبیل تعریف مطالعات و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، ضرورت و فایده مطالعات میان‌رشته‌ای، انواع مطالعات میان‌رشته‌ای، راه‌کارها و سازوکارهای مطالعات میان‌رشته‌ای مانند پژوهش

فصل دوم: کلیات؛ مباحث کلی رشته‌ها. طی این فصل مقالاتی با عناوین علوم تربیتی: مطالعات میان‌رشته‌ای، شالوده خلاقیت و نوآوری: مطالعات میان‌رشته‌ای، علم اقتصاد و مطالعات میان‌رشته‌ای، مطالعات میان‌رشته‌ای: تعامل میان علم اقتصاد و علوم طبیعی و اجتماعی، جغرافیای

**تألیفی بودن کتاب
مطالعات بین‌رشته‌ای و
نبود آثار تألیفی دیگر
در این حوزه می‌تواند
به‌عنوان یکی از نکات
برجسته و بارز کتاب
حاضر باشد**

عدم طرح مباحثی نظیر جایگاه علوم فنی و طبیعی در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای، نقش منابع الکترونیکی در عرصه مطالعات میان‌رشته‌ای و عدم استناد به میزان رشد و پیشرفت مطالعات میان‌رشته‌ای در جامعه علمی کشور از جمله خلأها و شاید جزء کاستی‌هایی باشد که در کتاب بسیار محسوس است.

جا دارد اذعان شود که مؤلف کتاب مطالعات بین‌رشته‌ای در ایران با توجه به تلاش‌ها و اندیشه‌های قبلی خویش^۴ توانسته است اثر قابل توجه و مفیدی را تدوین و به مخاطبان موردنظر عرضه کند. این کتاب می‌تواند، به دلیل دربرداشتن مقالات متنوع علمی، پژوهشی و آموزشی راهنمای مناسبی برای استادان، محققان، پژوهشگران و دست‌اندرکاران کمیته‌های تألیف، تدوین و تنظیم رشته‌های دانشگاهی در دانشگاه‌ها یا وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و همچنین بهداشت، درمان و آموزش پزشکی باشد.

نتیجه سخن اینکه، کتاب مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران، به‌علت تنوع موضوعات با توجه به مجموعه مقالات گوناگون، می‌تواند برای دانشجویان، محققان و پژوهشگران، راهنمای مناسب و منبع کارآمدی به حساب آید.

گفتنی است نگارنده این سطور، ادعایی درخصوص نقد کتاب نداشته، زیرا اذعان دارد که فرآیند نقد، وظیفه‌ای است سترگ و دانشی می‌طلبد عظیم. هدف از بیان چند سطر نوشتار حاضر، بررسی مختصری از کتاب حاضر بوده تا خوانندگان محترم آشنایی بهتری نسبت به چارچوب اصلی موضوع مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران داشته و این کتاب بتواند به‌عنوان منبع مناسبی برای اتخاذ ایده‌های نو در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای، نقش کارآمدی داشته باشد.

پی‌نوشت‌ها:

1. ghazi.hamid@gmail.com.
2. Non disciplinary
3. www.nli.ir

۴. می‌توان به همکاری‌ها، تجارب و فعالیت‌های مؤلف درباره موضوع مطالعات میان‌رشته‌ای پیش از چاپ نهایی کتاب در مجله سخن سمت ش ۳، زمستان ۱۳۷۷ مطرح شده، نسبت داد.

منبع:

۱. مالجو، محمد (۱۳۸۷). «مطالعات بین‌رشته‌ای». مجله سخن سمت، ش ۴، زمستان ۱۳۸۷. ص ۱۵-۲۱.

میان‌رشته‌ای و آموزش میان‌رشته‌ای، مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران، مراحل گام به گام در مطالعات میان‌رشته‌ای و آسیب‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای مطرح شده و راه کارهای اساسی برای اجرای آن را بیان می‌کند.

با جست‌وجوی ساده در اینترنت، پایگاه کتاب‌فروشی‌ها یا خدمات کتاب پایگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران^۲ به‌نشانی اینترنتی شاهد تعداد کمی از منابع کتابی چاپ‌شده خواهیم بود که در حوزه موضوعی مطالعات بین‌رشته‌ای تألیف شده است. به‌عبارت دیگر فقط شاهد سه عنوان کتاب با عناوین:

- مبانی نظری و روش‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای، ترجمه و تدوین محسن علوی‌پور و همکاران، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷.
- چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطالعات میان‌رشته‌ای، ترجمه و تدوین: محسن علوی‌پور و همکاران، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷.

- دانشنامه مطالعات بین‌رشته‌ای علوم میکروبیولوژی، تألیف: عبدالله دده‌زاده، تبریز: عبدالله دده‌زاده، ۱۳۸۳. خواهیم بود که دو عنوان از سه عنوان مزبور ترجمه است.

تألیفی بودن کتاب مطالعات بین‌رشته‌ای طی سال ۱۳۸۶ و نبود آثار تألیفی دیگر در این حوزه می‌تواند به‌عنوان یکی از نکات برجسته و بارز کتاب حاضر باشد. نکته مثبت و قابل تحسین دیگر کتاب را شاید بهره‌مندی آن از طرح‌های عملیاتی و فرآیند اجرایی کردن مطالعات میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های ایران برشمرد. انسجام و یکدستی مطالب و چیدمان درست فصول کتاب را که سبب تسهیل درک خواننده از محتوای اثر شده نیز باید از جمله عوامل دستیابی به اهداف تعیین‌شده کتاب موردبررسی عنوان کرد. درنهایت اینکه از آنجاکه کتاب به‌عنوان دومین کتاب تألیفی در حوزه موضوعی مطالعات میان‌رشته‌ای است، در مقایسه با سایر منابع مشابه از نوآوری، ایده‌های نوین و راهکارهای اجرایی بهتری برای عملیاتی کردن مطالعات میان‌رشته‌ای بهره‌مند است.

اگرچه تألیف کتاب مطالعات بین‌رشته‌ای در ایران از ضرورت‌ها و نیازهای مباحث امروز جامعه علمی ماست و از نظر مخاطبان خود نظیر دانشجویان، استادان، پژوهشگران و دست‌اندرکاران در کمیته‌های تألیف، تدوین و تنظیم رشته‌های دانشگاهی جایگاه ویژه‌ای دارد، ولی جا داشت تا مباحث دیگری نیز در این کتاب گنجانده می‌شد تا حد امکان رسالت انتشار خود را به‌نحو بهتری به سرانجام می‌رساند.